

СВІТОВИЙ РИНОК НАФТОПРОДУКТІВ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

К.С. Кантур, аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Сучасний етап глобалізації світового господарства характеризується загостренням конкуренції за основні види економічних ресурсів. При цьому ринкові методи конкурентної боротьби дедалі активніше доповнюються геополітичними засобами впливу, що робить глобальну нестабільність одним з основних трендів розвитку міжнародної економіки.

Зважаючи на події останніх років, а саме загострення зовнішньополітичних конфліктів між основними центрами світових цивілізацій, а також поширення елементів гібридних війн на сферу міжнародних економічних відносин, одним з пріоритетних секторів світового господарства стає енергетичний. При цьому доволі вагоме місце у його структурі займає ринок нафтопродуктів.

Прагнення провідних гравців цього ринку маніпулювати своїм монопольним становищем, зокрема і шляхом економічного тиску на інші держави, зумовлює необхідність постійного удосконалення засобів антимонopolного регулювання світового ринку нафтопродуктів, як на міждержавному рівні, так і на рівні окремих компаній.

Наприклад, після початку російської агресії в Україні та спроб уряду цієї держави чинити енергетичний тиск на своїх західних партнерів у 2014 році проти цілої низки компаній нафтогазового сектору Росії було запроваджено економічні санкції. Зокрема, США заборонили надавати позики на термін понад 30 днів російським Газпром-нефти, Лукойлу, Роснефти, Сургутнафтогазу, та деким іншим компаніям. [4]

На початку 2018 р. на тлі Сирійського військового конфлікту та звинувачень Росії у втручанні у вибори Президента США санкції було посилено, у тому числі шляхом внесення до санаційного списку Кірішинафтооргсинтезу, дочірніх компаній Сургутнафтогазу, Калінінграднафтопродукту тощо. [5]

Значною мірою вказані санкції та обмеження були зумовлені не лише політичними чинниками, але і тим, що російські компанії у своїй більшості не керуються принципами чесної конкуренції та прозорої діяльності на світовому ринку нафтопродуктів, що є притаманним компаніям більшості цивілізованих держав світу. Відтак, ринкова влада, яку російські нафтові монополісти здобувають на міжнародному ринку, визначається здебільшого їх здатністю зловживати власним монопольним становищем, здобутим під покровительством місцевої влади, а не підприємницьким хистом чи інноваційною активністю.

Натомість, у країнах-членах ЄС та у США основним завданням держави вважається недопущення монополізації ринків та використання окремими компаніями свого монопольного становища на шкоду іншим учасникам ринку. Антимонopolна політика цих держав є доволі жорсткою і спрямованою на стимулювання відкритої конкуренції між усіма учасниками ринку нафтопродуктів. Така політика реалізовується за допомогою створення відповідних інституційно-правових рамок, які перешкоджають виникненню монополій та картелів і забезпечують досить швидко реакцію економічної системи на будь-які «некоректні» зміни ринкової кон'юнктури.

Так, контролюючий орган США має надзвичайно широкі повноваження та компетенції щодо розслідування антиконкурентних узгоджених дій. Зокрема, відділ конкуренції міністерства юстиції США використовує всі можливі засоби розслідувань: інформантів, дозволи на обшук, запити у рамках міжнародного співробітництва. Більше того, порушення конкуренції входить до списку тих порушень, під час розслідування яких можливе застосування відео- та аудіозаписів навіть без дозволу суду (у разі, коли запис здійснюється за допомогою та з дозволу одного з учасників обговорення картельної змови, дозвіл суду не потрібен). [2]

У країнах-членах ЄС важливою ознакою, яка дозволяє кваліфікувати господарську діяльність як антиконкурентну, вважається домінуюче становище на ринку. Так, у Франції таке становище визначається володінням 25% ринку. В Німеччині – господарюючий суб'єкт не може займати більше третини ринку у виробництві товару або більше ніж дві третини в ринковому обігу цього товару. В Англії для визначення монопольного становища використовується система так званих простих та складних часток. Проста частка використовується для визначення частки домінуючого становища однієї компанії або групи компаній, що контролюють чверть якогось товару або послуг на ринку, а складною є та ж сама частка, яка застосовується до непов'язаних між собою компаній. [3]

Крім того, розвинуті держави світу, з метою усунення економічних передумов для поширення монопольних тенденцій на ринку нафтопродуктів проводять політику заміщення традиційних джерел постачання енергії шляхом розвитку альтернативних видів енергозабезпечення. Адже створення конкуренції на енергетичному ринку суттєво обмежує можливості зловживання монопольним становищем з боку виробників і продавців нафтопродуктів, оскільки формує потужний сегмент товарів-замінників, на які можуть переорієнтуватися споживачі в разі необґрунтованого завищення цін на паливно-мастильні матеріали. Наприклад, розвиток ринку електромобілів, уже сьогодні суттєво зужує сферу використання автотранспортних засобів з двигунами внутрішнього згоряння, а услід за цим і обсяги споживання нафтопродуктів.

Паралельно із цим відбувається диверсифікація фінансових інструментів обслуговування цього ринку, що ускладнює укладення картельних угод чи здійснення антиконкурентної поведінки. Зокрема, експерти відзначають, що унаслідок переорієнтації інвестиційних потоків від галузей з видобутку і транспортування традиційних (органічних) видів енергоресурсів до альтернативних джерел енергії товарно-сировинні ринки, де відбувалася купівля-продаж товару за цінами, що залежать від попиту та пропозиції, за обсягами капіталізації поступилися своїм місцем валютно-фінансовим ринкам. Взаємопов'язаність ціни на нафту зі станом долара дозволяє активніше використовувати фінансові інструменти впливу на енергетичний ринок, у тому числі з метою недопущення його монополізації. [1, с. 110]

Зважаючи на зазначене, Україна, яка сьогодні дедалі активніше інтегрується у світову економічну систему, відмовляючись від укоріненої роками системи деформованих економічних стосунків з Росією, як основним постачальником нафтопродуктів (переважно за неринковими цінами), повинна дедалі більшу увагу приділяти впровадженню сучасних засобів антимонопольного регулювання власного ринку нафтопродуктів. Передусім це стосується посилення ролі антимонопольного комітету з метою недопущення узгоджених антиконкурентних дій компаніями нафтогазового сектору та імпортерами нафтопродуктів. Поряд із цим доцільно стимулювати розвиток альтернативної енергетики та впроваджувати сучасні фінансові інструменти забезпечення ринкового обігу нафтопродуктів, передусім шляхом інтенсифікації біржової торгівлі та розвитку інституту фондового ринку.

Необхідно також адаптувати до європейських і світових стандартів інституційно-правові механізми антикартельного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів. Передусім це стосується відновлення в Україні кримінальної відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії. Необхідно створити спеціальний підрозділ в межах АМКУ, або й окрему інституцію (за прикладом НАБУ), яка має спеціалізуватися на розслідуваннях, пов'язаних із картельними змовами, надавши їй достатньо широких повноважень та інструментів розслідування, аналогічних тим, які застосовуються в розвинених державах світу.

Водночас, слід відзначити, що антимонопольне регулювання ринку нафтопродуктів у нашій державі має стати невід'ємною складовою боротьби з монополіями та картелями в усіх сферах господарського життя України. Це ставить на порядок денний необхідність зміни загальної парадигми формування економічної політики держави на основі її переорієнтації на впровадження основ конкурентного порядку в економіці загалом та в межах окремих ринків, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

У цьому руслі необхідно проводити подальші наукові дослідження, пов'язані з вивченням світового досвіду антимонопольного регулювання ринку нафтопродуктів.

Перелік посилань:

1. Лір В. (2016) *Закономірності формування кон'юнктури та маніпуляції «невидимої руки» нафтового ринку. Економіка та прогнозування.* – № 1. – С. 95-116.
2. Мальський О. (2008) *Як боротися з картелями? Міжнародний досвід та українські перспективи. Дзеркало тижня.* Взято з https://dt.ua/LAW/yak_borotися_z_kartelyami_mizhnarodniy_dosvid_ta_ukrayinski_perspektivi.html/
3. *Проведення політики антимонопольного обмеження: світовий досвід [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18635/
4. *США ввели санкції проти Сбербанку, Газпрому, Лукойлу і Роснефті.* Взято з <https://pogliad.ua/news/world/ssha-vveli-sankciyi-proti-sberbanku-gazpromu-lukoylu-i-rosnefti-159344/>
5. *США розширили санкційний список проти Росії.* Взято з <https://112.ua/politika/ssha-rasshirili-sankcionnyy-sписок-protiv-rossii-430523.html/>